

УДК 903.8(477.52)«16»

Ю.О. Коваленко**СКАРБ XVII ст. з НЕКРАСОВОГО**

У статті вперше вводиться до наукового обігу скарб речей XVII ст., виявлений при нез'ясованих обставинах неподалік села Некрасове Глухівського району Сумської області.

Ключові слова: скарб, копійка, півторак, шостака, наверхня.

Своєрідний скарб пізньосередньовічних прикрас був випадково знайдений одним із місцевих жителів біля села Некрасове Глухівського району Сумської області. Знахідка трапилася на південній околиці села.

Вірогідно, речі мають відношення до пізньосередньовічного селища, яке займало невеличку ділянку на правому березі р. Есмані. В історико-статистичному описі Чернігівської єпархії за 1873 рік читаємо наступне: «В 1590 г. на Сейме предоставили королю отдать кому-либо по его усмотрению "Гороше и Слепород над рекою Негощею, на границе московской"». Гороше-Хорошее над речкою Негощею, ныне известною с именем Вербовки, переименовано в Некрасово. И по праву. Место, где прежде расположено было поселение, в версте от нынешнего, вовсе не хорошее, топкое и болотистое» [1, с. 295]. Автор цих рядків – архієпископ Чернігівський і Ніжинський Філарет (в миру Дмитро Григорович Гумілевський). Інший дослідник історії українських земель, О.М. Лазаревський, згадував Некрасове у зв'язку з критичними зауваженнями відносно досліджень вл. Філарета (Гумілевського) [2, с. 476].

Місце знахідки у минулі роки неодноразово досліджувалося археологами. У 1992 р. тут працювала Лівобережна ранньослов'янська археологічна експедиція під керівництвом А. Обломського, яка виявила залишки багаточислового селища. Поряд із матеріалами доби бронзи, раннього заліза та ранньослов'янського періоду була знайдена

також пізньосередньовічна кераміка XV–XVI [3, арк. 5]. Пізніше поселення досліджувалося автором статті. Крім вищезазначених матеріалів, були виявлені ще й давньоруські, як домонгольського, так і післямонгольського часу. На місці поселення були знайдені золотоординські монети Тохтамиша та Тимур-Кутлуга [4, с. 42].

Але найважливішою для нас є група знахідок, виявлених у різні часи на околиці Некрасового, яка проливає світло на останній період існування поселення на означеному місці. Це фрагменти так званої московської кераміки, часові рамки існування якої обмежуються XIV–XVI ст., монети Івана IV Грозного, Бориса Годунова, Сигізмунда III, натільні хрестики XVI – першої половини XVII ст. [5, с. 139]. Саме цим часом, на нашу думку, і датується некрасівський скарб.

До складу скарбу входило 26 російських, 10 польських срібних монет першої половини XVII ст., натільний хрест з мідного сплаву та срібне наверхня руків'я ножа. Всі знахідки, крім наверхня руків'я ножа, є складовими жіночої прикраси, що свого часу була загублена або схована. На жаль, подробиці виявлення речей невідомі і неможливо відтворити положення скарбу *in situ*.

Російські монети – дротові копійки були скручені у трубочки і нанизані на шерстяний плетений мотузок бурякового кольору. Фрагменти мотузка збереглися. За попередніми висновками, всі російські монети є копійками карбування Михайла Федоровича. П'ять польських монет номіналом 1,5 гроша або, як їх ще називали, півтораків, також скручені у трубочки для нанизування на мотузок. Інші п'ять монет мають наскрізні отвори для нанизування у якості підвісок. Серед них було 2 півтораки та 3 монети номіналом 6 грошей (так зв. шостаки). Польські монети, наскільки нам вдалося з'ясувати, відносяться до карбування періоду правління Сигізмунда III.

Завершував усю композицію цього своєрідного намиста православний хрест, виготовлений із мідного сплаву. Хрест односторонній. На ньому – зображення Голгофського хреста з терновим вінцем у середохресті. На кінцях є написи, але вони майже не читаються, оскільки вкриті товстим шаром окису. Подібні хрести характерні для виробів майстерень Московської держави XVI ст. [5, с. 139]

Наверхня руків'я ножа, під час вилучення його із ґрунту зламалося на кілька частин. Воно являє собою срібну смужку шириною 10 мм, яка була спаяна у кільце. Наверхня прикрашене витонченим гравіюванням у вигляді рослинного орнаменту. Воно виконане на досить високому художньому рівні.

Традиційно походження скарбів пов'язане з якимись форсмажорними обставинами: пожежами, стихійним лихом, бойовими діями тощо. Не виключено, що вищезазначені предмети були сховані під час воєнних по-



Рис. 1. Скарб XVII ст. з с. Некрасове. Жіноча прикраса, що складається з хреста і монет

дій, що відбувалися на Сіверщині у першій половині XVII ст.

До 1619 р. Некрасове, село Новгород-Сіверського уїзду Підпутівльського стану, знаходилося у складі Московської держави й належало Олексію Півзому та Іллі Андрійовичу Некрасову. Після Деулінської угоди ці землі увійшли до складу Речі Посполитої. У 1621 р. Некрасове вже належить шляхтичу Олександру Липському [6, с. 427]. У першій половині XVII ст. воно припиняє своє існування. Вірогідно, це був не поступовий занепад, а знищення в результаті подій Смоленської війни (1632–1634 рр.). Некрасове знаходилося у прикордонній смузі й потрапило у зону інтенсивних бойових дій. Підтвердженням слідів запеклих боїв є велика кількість стріляних мушкетних свинцевих куль, осколки чавунних ядер, наконечники стріл. Село ще з кінця XVI ст. було надано московським стрільцям як службовий наділ за охорону кордону. Присутність тут московської залоги підтверджується знахідками монет Івана Грозного, Бориса Годунова та православних натільних хрестиків, характерних для майстерень Московської держави XVI ст. Оскільки воно лежало у прикордонній зоні, то слушним буде припущення, що тут має місце сторожова застава козаків-москвитів, і хрести належали саме представникам цієї прикордонної залоги.

Археологічні, ставрографічні та нумізматичні матеріали, що походять з місцевості, де було виявлено скарб, вкладаються у часові рамки від другої половини XVI ст. до початку XVII ст. Датування монет-прикрас зі скарбу обмежено кінцем 20-х років XVII ст. На нашу думку час, коли було заховано скарб, – перша половина XVII ст., але не пізніше середини 30-х років XVII ст.

ДЖЕРЕЛА

1. Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 7. Стародубский, Мглинский, Новоозыбковский, Глуховский и Нежинский уезды. Чернигов, 1873. 436 с.
2. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Т. 2. Полк Нежинский. К., 1893. 560 с.
3. Библиотека Державного историко-культурного заповідника у м. Путивлі. Інв. № 4269. Обломский А.М., Терпиловский Р.В., Приймак В.В., Кропоткин А.В. Отчет о работе Левобережной раннеславянской экспедиции в 1992 г. М., 1993. 31 арк.
4. Коваленко Ю.О. Монети Золотої Орди з давньоруського Глухова та його округи. Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки. Тези доповідей. Кіровоград – Київ – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 40–43.
5. Коваленко Ю.О. Село Некрасове у документах XVI–XVIII ст. Сіверщина в історії України. Збірник наукових праць. Вип. 5. Київ – Глухів, 2012. С. 138–145.
6. Кулаковський П.М. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). К., 2006. 496 с.

Kovalenko Yu.O. Treasure of the XVII century from the village Nekrasovo

The article introduces into scientific circulation for the first time the treasure of things of the XVII century, discovered under unknown circumstances near the village of Nekrasovo, Hlukhiv district, Sumy region.

A peculiar treasure of late medieval ornaments was accidentally found by one of the locals near the village of Nekrasovo, Hlukhiv district, Sumy region. The find happened on the southern outskirts of the village.

Probably, things are related to the late medieval settlement, which occupied a small area on the right bank of the river Esman.



Рис. 2. Навершя руків'я ножа (фрагменти) зі скарбу XVII ст. з с. Некрасове

The treasure consisted of 26 Russian and 10 Polish silver coins of the first half of the 17th century, a copper alloy cross and a silver knife handle. All the finds, except for the tip of the knife handle, are part of a woman's jewelry that was once lost or hidden.

Traditionally, the origin of treasures is associated with some force majeure circumstances: fires, natural disasters, hostilities, etc. It is possible that the above items were hidden during the military events that took place in the North in the first half of the XVII century.

Archaeological, staurographic and numismatic materials originating from the area where the treasure was discovered are included in the time frame from the second half of the XVI century to the beginning of the XVII century. The dating of jewelry coins from the treasure is limited to the late 20s of the XVII century. In our opinion, the time when the treasure was hidden was the first half of the 17th century, but not later than the middle of the 1930s.

Key words: treasure, "pivotrak", "shostak", knife decoration.

REFERENCE

1. Istoriko-statisticheskoye opisaniye Chernigovskoy yeparkhii. Starodubskiy, Mglinskiy, Novozybkovskiy, Glukhovskiy i Nezhinskiy uyezdy. [Historical and statistical description of the Chernigov diocese. Starodub, Mglinsk, Novozybkovsk, Glukhov and Nezhin districts]. Chernigov. (1873). [in Russian].
2. Lazarevsky, A.M. (1893). *Opisaniye staroy Malorossii. Materialy dlya istorii zaseleniya, zemlevladieniya i upravleniya. Polk Nezhinskiy* [Description of the old Little Russia. Materials for the history of settlement, land tenure and management. Nezhin regiment]. Vol. 2. Kiev. [in Russian].
3. Biblioteka Derzhavnogo istoriko-kulturnogo zapovidnyka u m. Putivli. Inv. № 4269 [Library of the State Historical and Cultural Reserve in Putivl. Inv. № 4269]. (unpublished)
4. Kovalenko, Yu.O. (2015). Monety Zolotoi Ordy z davnoruskoho Hlukhova ta yoho okruhy. Aktualni problemy numizmatyky u systemi spetsialnykh haluzei istorichnoi nauky [Coins of the Golden Horde from ancient Glukhov and its district. Actual problems of numismatics in the system of special branches of historical science]. *Tezy dopovidei*, pp. 40–43. Kirovohrad – Kyiv – Pereiaslav-Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
5. Kovalenko, Yu.O. (2012). Selo Nekrasove u dokumentakh XVI–XVIII st. [The village of Nekrasovo in documents of the XVI–XVIII centuries]. *Siversshchyna v istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats*. Issue 5, pp. 138–145. Kyiv – Hlukhiv. [in Ukrainian].
6. Kulakovskiy, P.M. (2006). *Chernihovo-Siversshchyna u skladi Rechi Pospolitoi (1618–1648)* [Chernihiv-Sivers'kyi as a part of the Polish-Lithuanian Commonwealth (1618–1648)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.04.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

